

РОБОТА НАД ПОВІСТЮ ЄВГЕНА ГУЦАЛА «ГОЛОДОМОР» НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

У статті з'ясовуються особливості вивчення повісті Є. Гуцала «Голодомор» на уроках позакласного читання, зокрема пропонуються певні види роботи на різних етапах уроку.

Ключові слова: урок позакласного читання, бесіда, система запитань, учитель-словесник, читання твору, тема голодомору.

Програма з української літератури для загальноосвітніх навчальних закладів передбачає ознайомлення учнів з творчістю багатьох талановитих і самобутніх українських письменників та пропонує для текстурального вивчення високохудожні тексти, які не лише репрезентують особливості національного історико-літературного процесу чи культурно-літературні традиції, а й спрямовані передусім на сприяння всебічному розвитку школярів, їх духовному збагаченню, утвердженню у їх світогляді національних і загальнолюдських моральних цінностей. Одним із важливих шляхів літературного розвитку та морально-естетичного виховання учнів стає позакласне читання як система, що суттєво допомагає сформувати всебічно розвинену особистість і передбачає свободу вибору, можливість удосконалювати вміння учнів працювати з книгою, аналізувати художній твір, висловлювати власне ставлення до прочитаного.

Теоретичним і практичним питанням методики проведення уроків позакласного читання присвятили свої праці багато відомих учених-методистів, зокрема Т. Бугайко, Н. Волошина, Є. Ломонос, О. Мазуркевич, В. Неділько, В. Острогорський, Є. Пасічник, М. Рибникова, Б. Степанишин та ін. Як справедливо зауважує Т. Кот, «в методиці позакласне читання уявлялось як фокус, у якому відбивались інтереси читача, визначався рівень його духовних запитів і способів сприймання художнього слова» [2, 107]. На думку Н. Волошиної, позакласне читання – це поняття багатоскладове. Сюди входить: ознайомлення учнів із творами, рекомендованими програмою; розширене читання творів письменника, які вивчаються за програмою, з метою поглибленого засвоєння творчості митця й епохи, в яку жив і творив майстер художнього слова, а також уроки літератури рідного краю [1, 121]. Інший авторитетний український методист Б. Степанишин визначає такі три сфери позакласного читання з літератури:

- твори, рекомендовані програмою для самостійного читання;
- твори за позакласними списками, рекомендованими для читання;
- твори письменників-представників літератури рідного краю, які входять до складу літературного краєзнавства [3, 222].

Уроки позакласного читання «мають власну специфіку та принципово відрізняються від уроків класного читання: на цих уроках розв'язуються інші задачі. З одного боку, це відносно вільні уроки, на яких розвиваються читацькі інтереси, світогляд учнів, їхні естетичні смаки та почуття, уявлення та творчість, сприймання художніх образів. З іншого – на цих уроках виконуються визначені програмні вимоги, формуються навички та вміння, необхідні активному читачеві» [2, 108].

Важливою та специфічною особливістю уроків позакласного читання є значно ширші можливості щодо здійснення міжпредметних зв'язків, передусім з історією України, трагічні сторінки якої відтворені в епіці, ліриці та драматургії багатьма письменниками. А це, у свою чергу, дозволяє вчителю-словеснику проводити інтегровані уроки, завданням яких є вивчення однієї теми з погляду різних наук, предметів, у нашому випадку, з погляду історії та літератури.

Особливий пласт української літератури ХХ століття становлять твори антитоталітарного спрямування, які з відомих ідеологічних причин було заборонено, як і було заборонено говорити правду про реальні події та факти національної історії. Передусім це стосується теми голодомору – одного з найтяжчих злочинів системи проти української нації. Вагоме слово у художньому моделюванні голоду на Україні у 1932-33 роках сказав самобутній письменник-шістдесятник Євген Гуцало, у художній спадщині якого, як і загалом в осмисленні цієї трагедії українським письменством ХХ ст. (радянським, діаспорним і постколоніальним), повість «Голодомор» посідає особливе місце. Мета нашої статті – з'ясування особливостей вивчення повісті Є. Гуцала «Голодомор» на уроках позакласного читання, зокрема виявлення ефективних видів роботи на різних етапах уроку.

Програма з української літератури для 10-11 класів (за загальною редакцією доктора філологічних наук Р.В. Мовчан), призначена для вивчення української літератури у загальноосвітніх навчальних закладах за філологічним напрямом (профіль української філології), у переліку творів для обов'язкового текстурального вивчення в класі пропонує лише

один твір, присвячений темі голодомору 1932-33 рр., – роман-хроніку Уласа Самчука «Марія». Також тут подано рекомендовані списки творів для додаткового читання, що не є обов'язковими, оскільки твори з них учитель-словесник добирає на свій розсуд, а контроль за їх прочитанням може здійснювати, зокрема, на уроках позакласного читання, під час оглядового вивчення творів того чи іншого письменника. Крім того, як зазначається у пояснювальній записці, вчитель у окремих випадках може коригувати вивчення деяких творів у списках для обов'язкового та додаткового читання. Укладачі програми у рекомендаціях для додаткового (позакласного) читання зупинилися на творах двох діаспорних письменників – В. Барки («Жовтий князь») і Т. Осьмачки («Ротонда душоубців», «План до двору»), де художньо відтворено картини трагедії українського села й винищення селянства періоду примусової колективізації та голодомору. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне вивчення у позакласному читанні повісті Є. Гуцала «Голодомор», особливо для учнів Подільського краю, оскільки вони матимуть змогу не лише побачити художню інтерпретацію теми голоду письменниками посттоталітарного суспільства, але й паралельно глибше осягнути глибинну сутність спадщини представників літератури рідного краю, які входять до складу літературного краєзнавства, сприйняти й осмислити ідейно-естетичну вартісність їх творів.

Найоптимальнішою формою проведення уроку позакласного читання за повістю Є. Гуцала «Голодомор» є, на нашу думку, урок-бесіда чи інтегрований урок-бесіда, хоча цілком прийнятними можуть бути і урок-семінар, урок-дослідження чи урок-диспут.

У вступному слові вчителю варто наголосити, що перше слово у розвінчанні цього злочину тоталітарного режиму проти українського народу сказала еміграційна література, вільна від цензурного пресингу й ідеологічної скованості («Марія» У. Самчука, «Жовтий князь» В. Барки, «План до двору» Т. Осьмачки). У часи послаблення ідеологічного тиску на «материковій» Україні теж з'являється можливість відкрито говорити та займатися проблемами, пов'язаними з дослідженням і вивченням істинних фактів національної історії, в українській літературі починає активно розроблятися заборонена і замовчувана радянською системою тематика, де ключова роль відводиться антитоталітарному дискурсу про голод 1932-33-го рр., виходить друком значна кількість художніх творів і науково-документальних досліджень, у яких на об'єктивно-фактологічному рівні моделюється картина апокаліптичного й аморального суспільства. Варто назвати повісті «Самосуд» і «Тридцять» А. Дімарова, оповідання «Протеже дяді Васи» Б. Антоненка-Давидовича, книгу «Безкровна війна» О. Міщенка, повісті «Мор» і «Смертні листи» Б. Хандроса, «Одеса-мама» А. М'ястківського. Картини голоду бачимо і в першій частині роману П. Загребельного «Тисячолітній Миколай». Ця тема знайшла своє відображення і у поетичній творчості («Прокляті роки» Ю. Клена, «Хрест» М. Руденка, «Весна» М. Будлянського, «Теле-сик» В. Голобородька, «Весільна балада 1933 року» Т. Коломієць, «Краєвид 1933 року» Б. Бойчука, «Антон Біда, герой труда» І. Багряного).

На етапі з'ясування первинних читацьких вражень можна запропонувати учням такі запитання:

- Які почуття й емоції у вас виникали під час читання повісті Є. Гуцала «Голодомор»? Поясніть чому.
- Які епізоди повісті вас найбільше вразили? Чому?
- Хто з героїв твору найбільше запам'ятався? Чим саме?

Наступний етап уроку – це розповідь учителя (або підготовленого учня) про твір, зокрема варто акцентувати увагу одинадцятикласників на тому, що повість «Голодомор» вперше була надрукована у збірці «Сльози Божої Матері» (1990) разом із повістями «Безголов'я» і «Прокляття». Усі три повісті трилогії – це своєрідні притчі про долю українського селянства у різні часи (голодомор, Друга світова війна, повоєнний період). Прагнення Є. Гуцала якнайповніше охопити різні аспекти страшної дійсності зумовило документально-фактичну основу повісті. Загальнонародне горе передається через фіксацію окремих подій, явищ, долі конкретних людей у поєднанні з об'єктивною авторською розповіддю. У комплексі різнопланових текстових фрагментів знаходять своє відтворення не лише найболючіші картини голодомору в його соціально-психологічному й морально-етичному аспектах, а й висувуються на передній план і посилюються покази психічних станів персонажів повісті. Калейдоскопічність життєвих ситуацій дає змогу охопити та простежити узагальнену картину українського села, яке переживає страшні часи, поступово перетворюючись на руїну.

Далі пропонуємо провести бесіду, спрямовану на усвідомлення учнями ідейно-художнього змісту повісті прозаїка. Це може бути як евристична бесіда, так і бесіда з постановкою проблемного запитання. Робота має бути спрямована на з'ясування проблематики твору, його сюжетно-композиційних особливостей, образної системи, індивідуального авторського стилю. Наприклад, у ході колективної бесіди про проблеми, які Є. Гуцало порушує у творі, варто вдатися до такої системи запитань:

- Якою є центральна проблема повісті?
- У який спосіб автор розкриває причини голодомору?
- Хто у творі є символом злочинної тоталітарної системи, збудованої на насильстві й жорстокості?
- Які цінності сповідують персонажі повісті?
- Яка суть нової більшовицької моралі?
- Хто уособлює найбільше зло у творі? Доведіть.
- Чим для людей є віра в Бога? Коли людина здатна на вчинки, які суперечать основним принципам християнства та його морально-етичним засадам?
- У яких епізодах трагедія голодомору прочитується автором із точки зору впливу на моральний стан суспільства?
- Які морально-етичні проблеми домінують у повісті?
- У яких епізодах порушується проблема зради і спокути?
- Як письменник інтерпретує проблему «дитина і голод»?
- Чи можна вважати, що ключовою морально-етичною проблемою твору є проблема сили і слабкості людського духу? Відповідь аргументуйте.

Методично виправданим буде також звернення до тексту, що передбачає коментоване читання важливих епізодів, виразне читання, пошук цитат, формулювання висновків на основі аналізу тексту. Розмірковування над прочитаним сприятиме активізації естетичних переживань одинадцятикласників, створюватиме умови для повторного переживання вражень, які стануть більш глибокими та виразними.

На заключному етапі уроку варто підвести учнів до висновку, що повість Є. Гуцала «Голодомор» – це не лише художня реконструкція трагічних сторінок історії українського народу періоду примусової колективізації початку 30-х років минулого століття, а й авторська реалізація ідейно-естетичної концепції буття людини в антигуманному тоталітарному суспільстві. Художня модель тоталітарної дійсності у повісті прозаїка вибудовується на основі реалістичної переконливості, фактографічної точності, натуралістичності описів і можливостей психологічного письма.

Надзвичайно цікавим та пізнавальним для учнів буде інтегрований урок-бесіда з позакласного читання за повістю Є. Гуцала «Голодомор», оскільки розповідь вчителя історії суттєво збагатить знання учнів документальними й науковими матеріалами про причини та наслідки голоду, факти й перебіг подій у 1932-33 рр., чим допоможе вчителю-словеснику глибше й повніше розкрити тему, забезпечити усвідомлення того, що твори про геноцид народу 1933 року – вагомий внесок у розвій української літератури та духовності.

Отже, вивчення повісті Є. Гуцала «Голодомор» на уроках позакласного читання здійснює не тільки пізнавальний, але й надзвичайно сильний виховний вплив на учнів, допомагає їм бачити в художніх творах історію та ментальність української нації, спонукає до утвердження загальнолюдських духовних цінностей.

Список використаних джерел

1. Наукові основи методики літератури : навч.-методичний посібник / за ред. д.ф.н., проф., чл.-коресп. АПН України Н.Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
2. Кот Т.О. Система та структура уроків позакласного читання в середній школі [Електронний ресурс] / Т.О. Кот // Гуманізація навчально-виховного процесу : [зб. наук. праць / гол. ред. В.І. Сипченко]. – Слов'янськ : Слов'янський держ. пед. ун-т, 2009. – Вип. XLVII. – С. 106-110. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Gnvp/2009_47/index.htm.
3. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі : метод. посібник для вчителя / Б.І. Степанишин. – К. : РВН Проза, 1995. – 255 с.

Summary. In the article the peculiarities of Y. Hutsalo's narrative «Holodomor» studying at the home reading lessons are specified, some kinds of work on different stages of the lesson are suggested.

Key words: home reading lesson, discussion, system of questions, philologist teacher, reading of the text, subject of famishment.

Отримано: 15.09.2012 р.